

Kudüs'ün Osmanlı Yönetimine Girişi Ve Yavuz Sultan Selim'in Kudüs Ermenilerine Tanıdığı İmtiyazlar

Arş. Gör. Dr. Şükran YAŞAR

Celal Bayar Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, Manisa

ÖZET

Kudüs, üç kitabî din tarafından kutsal kabul edilen yegâne şehirdir. İslam hakimiyetine girdikten sonra, gayr-i müslimlerin din ve inançlarını serbestçe yaşayabilmeleri için, kendilerine çeşitli imtiyazlar verilmiştir. Şehir, Yavuz Sultan Selim döneminde Osmanlı hakimiyetine girmiştir. Yavuz da aynı geleneği devam ettirerek, gayr-i müslimlere imtiyazlar vermiştir. Bu makale Ermeniler'e verilen imtiyazları konu edinmektedir.

Anahtar Kelimeler: Yavuz, Kudüs, Ermeniler, imtiyaz, gayr-i Müslim

Conquest of Jerusalem By The Ottoman State And Privileges That Sultan Yavuz Selim Provides For The Armenians of Jerusalem

ABSTRACT

Jerusalem is a unique city which is considered holy by the three great religions. After the city started to be governed by Islamic rules, non-muslims were given same privileges to practise their religious beliefs with no restriction. Yavuz continued the same tradition, letting the non-muslims have the privileges. This article is about those privileges given to Armenians

Key words: Yavuz, Jerusalem, Armenians, privileges, non-muslims.

Giriş

Kudüs, ilahi kökenli üç din olan Yahudilik, Hristiyanlık ve İslamiyet için de “kutsal kent” olup, bu üç dinin müntesiplerince saygı ve kutsiyet taşıyan düşüncelerle anılmıştır. Tarih boyunca çeşitli adlarla¹ anılmasına rağmen bütün isimlerinin manası aynı olup Kudüs "mukaddes şehir" anlamına gelmektedir. M.Ö 4000'e dayanan şehrin kuruluşu², kentte tanrı “Salem” adına yapılan bir mabetle kutsallığının da başlangıcı olmuş ve bu paye günümüze kadar gelmiştir³. Kudüs ve civarı⁴ tarih içerisinde pek çok kez istilaya maruz kalmış, Fırat ve Nil

¹ Bkz. Heyet, **Kudüs (Tarihi Belge)**, (çev. Acar Tanlak), İslam Konferansı Teşkilatı Kudüs Komitesi, Ankara 1988, 18-19; Yeşu, Bab X/1,3,5; Hakimler, Bab I/7-8,21; II. Samuel, Bab V/7-10; II. Tarihler, Bab V/2; Eşya, Bab XXIX/1-9; II. Tarihler, Bab III/1; İbnü'l-Esir El-Kamil, **fi't-Tarih II**, (Çev. M. Beşir Eryarsoy), İstanbul 1985, 458-459; Şemsettin Sami, **Kamus'ul- Alam V**, İstanbul 1316, 3605; Türkkaya Ataöv, **Kudüs ve Devletler Hukuku**, Ankara 1981, 6.

² Şehir Kenâniler tarafından inşa edilmiştir.

³ Kudüs, (Tarihi Belge), 18.

⁴ Filistin Bölgesi

boyalarında kurulan imparatorlukların asırlarca devam eden çekişmelerine sahne olmuştur. Bölge M.Ö 2. binin ortalarından itibaren Mısır Firavunlarının eline geçmiş ve 250 yıl kadar Mısır'ın bir eyaleti konumunda kalmıştır. Bu dönemde bölgede yaşayan çeşitli etnik grupların başında Kenanlılar geliyordu⁵. Bunların dışında bölgenin diğer etnik unsurlarını; Amurriler, Hattiler, Hurri-Mitanniler, Filistinliler, Aramiler ve İsraililer oluşturmaktadır⁶. Tevrat'a göre İsrail Oğulları büyük ataları olan Hz. İbrahim zamanında Filistin'e gelip yerleşmişlerdir⁷. Fakat İsrail Oğulları hiçbir zaman tüm bölgeye hakim olamamış ve dağınık bir şekilde, buralarda bedevi bir hayat sürmüşlerdir⁸. Krallık dönemiyle birlikte⁹ Hz. Davud Kudüs'ü başkent yapmış¹⁰, şehir Yahve'nin de mukaddes ve değişmez merkezi haline gelmiştir. Davud döneminde başkent olarak kurulan Kudüs, en ihtişamlı dönemi Hz. Süleyman zamanında yaşamış ve günümüze kadar süren kutsal dini karizmasının zirvesine o dönemde kavuşmuştur¹¹.

Hz. Süleyman'dan sonra ise iç karışıklıklar, monarşik yönetimin ve İsrail birliğinin sonunu getirmiş, ikiye bölünen krallık Mısır Firavunu Şeşonk I. tarafından istila edilmiş, Kudüs başta Süleyman Mabedi ve saray olmak üzere yağma edilmiştir¹². Bölge Mısır'dan sonra Asurluların eline geçti¹³. Daha sonra birkaç yıl sürecek Mısır yönetimi¹⁴ yeniden başladıysa da Babililer buna son verdiler ve şehrin ileri gelenlerini Babil'e sürdüler¹⁵. İsrailoğullarının Babil'e ödedikleri vergiyi kesmeleri ve Mısır ile ittifak yapmaları üzerine Babil orduları M.Ö. 587 yılının 10 Temmuz gecesi şehre girdi ve Kudüs'te korkunç bir yıkım meydana getirdiler¹⁶. Şehrin sakinleri Babil'e sürgüne¹⁷ gönderilmiş, ancak bölgenin Pers hakimiyetine geçmesiyle geri dönebilmişlerdir¹⁸. Bölge yaklaşık

⁵ M. Şemsettin Günaltay, **Yakın Şark III. Suriye ve Filistin**, TTK Basımevi 2. Baskı, Ankara 1987, 289.

⁶ Daha geniş bilgi için bkz.; Günaltay, **Yakın Şark III**, 39,133,138,290.; Tekvin, Bab, XI ; İsmail Hami Danişmend, **İzahlı İslam Tarihi Kronolojisi I**, İstanbul 1960, 90; Bernard Lewis, **Tarihte Araplar**, (çev. H. Dursun Yıldız), İstanbul 1979, 20.; Ahmet Çelebi, **Mukayeseli Dinler Açısından Yahudilik**, (çev. A. M. Büyükçınar- F. Harman), İstanbul 1978, 22; Y. Ziya Özer, **Samirler-Turaniler II**, İstanbul 1934, .27; Filip Hitti, **Surya ve Lübnan ve Filistin I**, (Arapça'ya çev. Corc Haddad-A. Râfık), Beyrut 1958, 175, vd..

⁷ Tekvin, Bab XI /27-31, Bab XII/1-9.

⁸ Bu konuda **Kitab-ı Mukaddes**'in "*Hakimler*" kitabına bakınız.

⁹ Bu konuda geniş bilgi için **Kitab-ı Mukaddes**'in I. ve II. Samuel ile I. ve II. Krallar bölümlerine bakınız.

¹⁰ II. Samuel, Bab V.

¹¹ Bu konuda geniş bilgi için bkz. I. Krallar, Bab V-X; II. Tarihler, Bab I-IX. ; Ayrıca bkz. O. E. James, **Jerusalem: A History**, London 1967, 52 vd.

¹² I. Krallar, Bab XIV/21 vd; Abram Leon Sachar, "*Jewis History and Society*", **The Encyclapedia Americana International Edition XVI**, 61; O.E. James, **Jerusalem**, 63-65, 68 vd.

¹³ I. Krallar, Bab XVII. Vd.; Günaltay, **Yakın Şark III**, 334-342; O. E. James, **Jerusalem**, 74 vd.; II. Krallar, Bab XVIII.

¹⁴ II. Krallar, Bab X XIII/29-35.

¹⁵ Babil Sürgünü hakkında geniş bilgi için bkz. II. Krallar, Bab XXIV ve XXV.

¹⁶ II. Krallar Bab XXIV/18-20,-XXV/8-17 ; O. E. James, **Jerusalem**, 84-85.; Yeremya, Bab XXV; II. Tarihler, Bab XXXVI/7-19.

¹⁷ Bu sürgünler üç defa olup öncekiler M.Ö. 586 ve 581 yılında gerçekleşmiştir.

¹⁸ Bkz. Ezra, Bab I.vd.

olarak iki yüzyıl kadar Pers hakimiyetinde kalmış¹⁹, nihayet Büyük İskender'in Pers hakimiyetine son vermesiyle (M.Ö 333) bölgenin kapıları bu sefer Helenizme açılmıştır²⁰. Lajid ve Selevkos hakimiyetini de yaşayan bölge M.Ö. 63 yılında Roma yönetimi altına girmiştir²¹.

Yaklaşık olarak dört asır Bizans yönetiminde kaldıktan sonra İslam orduları Yermük'te Bizans ordusunu yenince (20 Ağustos 636), Suriye'nin kapıları müslümanlara açılmış oldu²². Takibeden fetihler²³ sonucu İslam orduları Kudüs'ü de kuşattı ve şehir Kudüs halkı tarafından barış anlaşmasının bizzat Halife Ömer tarafından yapılması şartıyla teslim edildi²⁴.

Emevi ve Abbasi Halifelerinin idaresinde ihtimam gösterilen şehir 905 yılında Mısır'daki Fatımîlerin eline geçti. Bölge XI. yy'dan itibaren Türk Hakimiyetine şahit olacak, Kudüs ise 1071 yılından itibaren Büyük Selçuklu devletinin hakimiyetine girecektir²⁵. Ağustos 1096 yılında ise şehir yeniden Fatımîlerin eline geçmiş ve Filistin'de Selçuklu hükümlerine sona ermiştir²⁶. X. yüzyıldan itibaren İslam aleminde siyasi istikrarın bozulması, dini çekişmeler (Sünnî,Batnî ve Şîî) ve hilafet kavgaları (Abbasi-Fatmî) Doğunun zenginliği ve Hristiyan inanın bölgeye verdiği kutsiyetle birleşince, Batının gözleri bu bölgeye çevrildi²⁷. Böylece III. asra yakın bir süre devam edecek ve yüz binlerce insanın hayatına mâl olacak Haçlı Seferleri başladı.

¹⁹ A. S. Rappoport, **Histoire de la Palestine**, Paris 1932, 125 vd.; A.L. Sachar, "*Jewis History*", XIII, 62.

²⁰ Arif Müfit Mansel, **Ege ve Yunan Tarihi**, 4. Baskı, Ankara 1984, 435 vd.

²¹ Mansel, **Ege ve Yunan Tarihi**, 490; Rufus Learsî, **İsrail : A History of The Jewis People**, Cleveland and New York 1949, 145 vd.

²² George Ostrogorsky, **Bizans Devleti Tarihi**, (çev. Fikret Işıltan) TTK Basımevi, Ankara 1981, 103.

²³ Şibli Numani, **Bütün Yönleriyle Hz. Ömer ve Devlet İdaresi I**, (çev. T. Yaşar Alp), 4. Baskı, İstanbul 1986, 233.

²⁴ İbnü'l- Esir, **fi't-Tarih II**, 458; Zekeriya Kitapçı, **Yeni İslam Tarihi ve Türkistan I**, 2. Baskı, İstanbul 1991, 150; Bizzat Hz. Ömer tarafından hazırlanan anlaşma şöyledir:

"Rahman ve Rahim olan Allah'ın adıyla!

*Bu sözleşme, müminlerin emiri ve Allah'ın kulu Ömer tarafından, Eyle (Kudüs) halkına verilen bir emândır. Onların canlarına, mallarına, kiliselerine, haçlarına, hastalarına ve bütün fertlerine verilen bir teminattır. Kiliseleri mesken yapılmayacak ve yıkılmayacaktır. İçindeki kutsal eşyaya dokunulmayacaktır. Kimse dini inanışlarından dolayı zorlanmayacak, kendilerine asla zarar verilmeyecek ve yurtlarına Yahudiler iskân edilmeyecektir. Buna karşılık Eyle halkı da, diğer şehirlerin halkı gibi cizye verecektir. Orada bulunan Rumlar çıkarılacak; fakat gidecekleri yere kadar güvenlikleri sağlanacaktır. Çıkmak istemeyenler ise Eyle halkı gibi cizye vereceklerdir. Burada kalıp hasadını almak isteyen de hasadını alacak ve malını satmak isteyen gerekli kolaylık gösterilecektir. Bu, Allah'ın Resulu'nun, halifelerin ve müminlerin Eyle halkına verdiği bir güvenlik ahdidir." Heyet, **Doğuştan Günümüze Büyük İslam Tarihi II**, İstanbul 1986, 93-94.; Ayrıca bkz. T. W. Arnold, **İntişar-ı İslam Tarihi**, (çev. Hasan Gündüzler), 2. Baskı, Ankara 1982, 70.*

²⁵ Geniş bilgi için bkz. Ebu'l-Muzaffer Yusuf b. Kızıoğlu Sıbt b. el-Cevzî, **Mir'atü'z-Zaman Fi Tarihi'l-Âyân VII**, (Neş. Ali Sevim), Ankara 1968, 351-52; Ali Sevim, **Suriye ve Filistin Selçukluları Tarihi**, T.T.K. Basımevi, Ankara 1989, 64 vd.

²⁶ İbnü'l-Esir, **fi't-Tarih X**, 235 vd ; Ali Sevim, **Suriye ve Filistin Selçukluları Tarihi**, 168-169.

²⁷ Geniş bilgi için bkz; Steven Runciman, **Haçlı Seferleri Tarihi I**, (Çev: Fikret Işıltan), TTK. Basımevi, Ankara 1986, 30 vd.

I. Haçlı Seferi ile Kudüs 1099 yılında Haçlıların eline geçti²⁸. Haçlı askerleri Kudüs'te tarihin kaydettiği en korkunç katliamlardan birini gerçekleştirdiler²⁹. 1187 yılına kadar Haçlıların elinde bulunan Kudüs nihayet bu tarihte Selahaddin Eyyûbî'nin Hittin'de Kudüs Haçlı Krallığı ordusunu büyük bir hezimete uğratmasıyla yeniden Müslümanların hakimiyetine girdi³⁰. Şehir daha sonra barış yoluyla yeniden Haçlıların eline geçtiyse de³¹ anlaşma şartlarına uymamaları neticesinde Kerek hakimi en-Nâsır Davud tarafından yeniden islam hakimiyetine bağlandı³². Eyyubilerin elinde bulunan şehir, Eyyubi hanedanlığının son bulması³³ ve doğuda beliren Moğol tehlikesi karşısında 1253 yılında yapılan bir anlaşmayla Memlûk egemenliğine bırakıldı³⁴.

I. Kudüs'ün Osmanlı Yönetimine Girişi

XVI. yüzyıla girildiğinde Osmanlı Devleti en güçlü dönemlerini yaşıyordu ve kendisine hedef olarak da Batıyı seçmişti. Ancak II. Bayezid döneminde Safeviler tarafından körüklenen Şîî propagandası Anadolu'da fitne uyandırmıştı. Bu nedenle Yavuz Sultan Selim öncelikle Anadolu birliğini yeniden sağlamak amacıyla İran'daki Safevileri bertaraf etmeye karar verdi.

Çaldıran zaferiyle bertaraf edilen Safeviler'den sonra Yavuz yüzünü güneye çevirdi çünkü Mısır, Filistin ve Suriye'ye hakim olan Memlûklar, Safevî Sultanı Şah İsmail'le işbirliği yapmışlardı. Bu iki devletin işbirliği, Osmanlı Devleti ve Anadolu birliği için büyük bir tehlike idi. Diğer yandan Memlûklar, Yavuz'un Suriye'yi istila etmesinden de endişe ediyorlardı. Memlûklar için Suriye, Mısır'ın anahtarı durumundaydı. Bu saydığımız sebeplerden dolayı, Memlûk Sultanı Kansuh Gûrî, -Ehl-i Sünnet ulemasının muhalefetine rağmen- Şah İsmail'le ittifak yapmaktan çekinmedi.

Bu ittifak Yavuz'un planlarını değiştirmesine sebep oldu. İran üzerine yürüse, arkadan bir Memlûk tehlikesiyle karşılaşabilirdi. Zirâ Kansuh Gûrî, bu sırada güçlü bir orduyla Halep'e gelmiş, yanında bulunan Şehzade Ahmed'in oğlu Kâsım Çelebi'yi Osmanlı tahtının yegane varisi olarak ilan etmişti³⁵. Kansuh Gûrî'nin bu ittifakı Yavuz'un işine yaradı. Sünni ve Şafîî olan Suriye halkı Yavuz'un yanında yer aldı. Yavuz, Zenbilli Ali Efendi başta olmak üzere

²⁸ Estelle Blyth, *Jerusalem and the Crusades*, London tarihsiz, 17 vd.; Runciman, *Haçlı Seferleri I*, 205 vd.; Ali Sevim, *Suriye ve Filistin Selçukluları*, 183.

²⁹ Şehrin zaptında şehit olan Müslümanların sayısı batılı kaynaklar da farklı rakamlarla verilmektedir. Ancak Mescid-i Aksa'da şehit edilen müslümanların sayısı 65.000 ile 70.000 arasında kaydedilmiştir. Bkz. *Urfalı Mateos Vekâyi-Nâmesi ve Papaz Grigor'un Zeyli* (Çev: H.D. Andreasyan), TTK Basımevi, 2. Baskı, Ankara 1987, 199; İbnü'l Esir, *fi't-Tarih X*, 236.

³⁰ İbnü'l Esir, *fi't-Tarih XI*, 422 vd.; Ostrogorsky, *Bizans Devleti*, 376.

³¹ Runciman, *Haçlı Seferleri III*, 160-164 vd.; İbnü'l Esir, *fi't-Tarih XII*, 445-446.

³² Daha geniş bilgi için Bkz.; Runciman, *Haçlı Seferleri III*, 187 vd.

³³ Takıyyüdin Ebu'l-Abbas Ahmed Makrizî, *Kitabü's-Sûluk I*, Kahire 1956, 360.

³⁴ Makrizî, *Kitabü's-Sûluk I*, 385 vd.

³⁵ Yavuz Ercan, *Kudüs Ermeni Patrikhanesi*, TTK. Basımevi, Ankara 1988, 3.

ulemâdan “Mülhidlere yardım eden mülhiddir ve üzerine gidilmesi caizdir” mealinde fetvalar aldı³⁶.

Osmanlı – Memlûk ilişkilerinin bozulmasının en önemli sebeplerinden birisi de Dulkadiroğulları'nın izlediği dış politikaydı. Memlûklara yakın olan Dulkadiroğlu Alaaddin Bey, kendi beyliğinin devamını Osmanlı Devleti ile Memlûklar arasındaki denge politikasına dayandırmıştı. Nihayet Çaldıran seferine katılmayı reddedişi bardağı taşıran son damla olmuştu. Bunun üzerine Yavuz, Dulkadiroğulları beyliğine son verdi Alaüddevle'nin başını da Mısır'a gönderdi³⁷. Osmanlılar artık Suriye kapılarına dayanmışlardı. Nihayet Osmanlı ordusu Kuzey Suriye'ye girdiği sırada Kansuh Gûrî yanında Halife III. Mütevekkil Alâllah olduğu halde, Halep'ten hareketle Merc-i Dâbık'a gelmişti. 24 Ağustos 1516'da burada yapılan savaşta, Memlûklar büyük bir bozguna uğradılar³⁸.

Bu zafer sonrası Yavuz Sultan Selim, Halep'te büyük bir coşkuyla karşılandı³⁹. Burada başta Halife III. Mütevekkil ile üç mezhebin baş kaldılarını kabul eden Sultan, onlara iyi davrandı. Ulu Cami'de okunan hutbede hatip Osmanlı Sultanını “Hadimû'l- Haremeyn” unvanı ile vasıflandırdı. Yavuz, Halep'ten sonra Şam üzerine yürüdü ve burayı da kolaylıkla zaptetti. Yavuz'un hedefi şimdi Mısır'dı. Ancak başta Kudüs olmak üzere Filistin'in önemli şehirleri hâlâ Memlûklu idarecilerin hakimiyetindeydi. Mısır yolunu emniyete almak için öncelikle buraların ele geçirilmesi gerekiyordu. Bunun için de Yavuz, Vezir-i âzam Sinan Paşa'yı görevlendirdi. Sina Paşa kısa zamanda Safed, Nablus, Aclun, Gazze ve Kudüs'ü fethetti. Yavuz ise bu sırada Şam'dan Kudüs'e gelmişti⁴⁰.

Kudüs'ün Osmanlıların eline geçiş tarihi gün olarak kesin belli değildir. Ancak Yavuz, 31 Aralık 1516'da şehre gelmiştir. Şehrin Osmanlı yönetimine geçişi hakkında kaynaklarda farklı rivayetler yer almaktadır. Bu kaynaklar, şehrin kendi isteğiyle Osmanlı yönetimine geçtiğini yazmaktadır. Ancak, o sıradaki Kudüs Memlûklu valisi İli Bey, Memlûk ordusunda yer almıştı ki, Kudüs'ün kendiliğinden Osmanlı yönetimine geçmesi biraz kuşkuludur. Olayların gidişatından anlaşıldığına göre Kudüs'ün fetih tarihi Ekim 1516 (Ramazan-922) olmalıdır⁴¹.

Kışı Şam'da geçiren Yavuz, Aralık ayının sonlarına doğru buradan ayrılarak, 3 Aralık'ta devlet ileri gelenleriyle beraber Kudüs'e geldi⁴². Yavuz'un şehre gelişi sırasında Kudüs'ün tüm ruhanîleri padişahı şehrin dışında büyük bir

³⁶ İ.H. Uzunçarşılı, **Osmanlı Tarihi II**, Ankara 1988, 279 vd.; **Solakzâde Tarihi II**, (Haz: V. Çubuk), Ankara 1989, 45 vd.

³⁷ Yavuz Ercan, **Kudüs Ermeni Patrikhanesi**, 4.

³⁸ Feridun Bey, **Münşeâtü's-Selâtin I**, İstanbul 1274, 398 vd.; Hoca Sadeddin Efendi, **Tacü't-Tevarih IV**, (Çev: Parmaksızoğlu), İstanbul ?, 284.

³⁹ Baron Joseph Von Hammer, **Büyük Osmanlı Tarihi III**, (çev: M. Atabey), İstanbul 1989, 481 vd.

⁴⁰ **Tacü't-Tevarih IV**, 305 vd.; Y.Ercan, **Kudüs Ermeni Patrikhanesi**, 7.

⁴¹ Bu konudaki münakaşalar için bkz. Y. Ercan, **Kudüs Ermeni Patrikhanesi**, 10-11; Selahattin Tansel, **Yavuz Sultan Selim**, Ankara 1969, 160.

⁴² Geniş bilgi için bkz. Feridun Bey, **Münşeâtü's-Selâtin I**, 483. ; Selahattin Tansel, **"Fetihnâme-i Diyâr-ı Arab"**, **Tarih Vesikaları Dergisi XVII**, İstanbul 1958, 318.

tâzimle karşıladılar. Yavuz, ruhanîlere gerekli ilgiyi gösterdikten sonra, şehrin tam karşısında otağını kurdurttu. Bu sıralar ikinci vaktiydi. Padişah akşam namazını Mescid-i Aksa'da kılacağını söyledi. Bunun üzerine görevlilere haber gönderildi. Kur'an'ın sitayişle bahsettiği bu kutsal mabed⁴³ 12.000 kandille aydınlatılır. Padişah bu kutsal kente namaz vaktinden önce girer. Önce Kubbetü's-Sahra'da Rummân-ı Davud (a.s.) ile Nahl-i Hamza (r.a.)'yı ziyaret eder. Sonra Hacer-i Sahra'yı tavaf eder. Daha sonra Kubbe-i Sahra'nın altına iner ve burada iki rekât hacet namazı kılar. Buradan akşam namazının edası için Mescid-i Aksa'ya geçer. Görevliler, padişahı kokulu mumlarla karşılarlar. Sultan burada akşam namazını edâ ettikten sonra, biraz dinlenir. Daha sonra burada iki rekât hacet namazı kılar, dualar eder. Yatsıyı da eda ettikten sonra otağına döner⁴⁴.

Sultan, ertesi sabah binlerce koyun ve deve kurban ettirir. Kubbe-i Sahra'yı ziyaret eder ve Mescid-i Aksa'da iki rekât hâcet namazı kılar. Daha sonra şehri gezer, Kudüs halkına ihsanlarda bulunur. 1 Ocak 1517'de Kudüs'ten ayrılır⁴⁵.

II. Yavuz Sultan Selim'in Kudüs Ermenilerine Tanıdığı İmtiyazlar

Osmanlı Padişahı gerek Suriye'nin ve gerekse daha sonra Mısır'ın fethi sırasında bölge halkına son derece âlicenab davranmıştır. Bu bölgenin halklarının Müslüman olduğu düşünülürse durum tabii karşılanabilir. Ancak bu durumun gayr-ı müslim halk içinde aynı olduğu apaçık görülmektedir⁴⁶.

Konumuz Kudüs olduğundan, Yavuz'un şehirdeki Hristiyan halka verdiği fermanı burada vererek konuya ışık tutacağımızı sanıyoruz. Sultanın Kudüs Ermeni Patriği'nin şahsında Hristiyanlara verdiği Nişan-ı Hümayûn metni günümüz Türkçesi ile şöyledir:

"Nişân-ı Hümayûn,

Yüce Allah ve Peygamberine hamd ile Kudüs'e gelip, Safer ayının yirmi beşinci günü fethedilip, Ermeni toplumunun patriki olan Serkis adlı rahip, diğer bütün rahipler ve halk ile birlikte gelip benden yardım ve ihsan dilediler. Eskiden beri bazı şartlarla kendilerinde olan kilise, manastır ve diğer kutsal yerleri, Kudüs'ün içinde ve dışında bulunan kilise ve ibadethaneleri, eskiden hangi şartlarla ellerinde bulunuyorsa, yine aynı şekilde devam etmek üzere Ermeni toplumuna patrik olanlar sahip olacaklardır. Hazreti Ömer -Yüce Allah ondan razı olsun- hazretlerinin verdiği nâme ve Melik Selahaddin zamanından beri verilen emr-i şerifler gereğince sahip buldukları Kamame, Beytü'l- Lahm Mağarası ve kuzey tarafındaki kapı, büyük kiliseleri olan Mar Yakub, Deyr-i

⁴³ Kur'an-ı Kerim, Îsrâ, 1; Bu konuda örnek olarak bkz. Ebu'l-Ala el-Mevdudî, **Tefhimü'l-Kur'an III**, (terc. Kurul), 2. Baskı, İstanbul 1991, 75 vd.

⁴⁴ Y. Ercan, **Kudüs Ermeni Patrikhanesi**, 12-13; Hammer, **Büyük Osmanlı Tarihi III**, 497; Yavuz'un Kudüs ve kutsal mekanları ziyaretinin detayları için bkz. Tansel, *"Diyâr-ı Arab"*, 319 vd.

⁴⁵ Feridun Bey, **Münşeâtü's-Selâtin I**, 320.

⁴⁶ Geniş bilgi için bkz; Stanford J. Shaw, **The Jews of the Ottoman Empire and the Turkish Republic**, New York 1991, 25 vd.; **Kudüs (Tarihi Belge)**, 26 vd.; Yahudiler için bkz; Mark R. Cohen, **The Jews Under Islam: From the Rise of Islam to Sabhatai Zevi**, Princeton Üniv. Press 1981.

Zeytun, Habsü'l-Mesih ve Nablus ve kiliselerine bağlı mezhepdaşları olan Habeş, Kıptî ve Süryani toplumlarına , Mar Yakub Kilisesinde oturan Ermeni patrikleri tarafından sahip olunup, başka toplumlardan hiçbir kimsenin karışmaması için bu nişân-ı hümayûnu verdim. Emrim budur ki söylenilen şekilde hareket edilip, adı geçen büyük kilise Mar Yakub'da oturan Ermeni patrikleri, Kudüs'ün içinde ve dışında bulunan kiliseleri ,manastırları ve diğer kutsal yerleri ile kendilerine bağlı mezhepdaşları ve yamakları Habeş, Kıptî ve Süryani toplumlarına , gelenekleri üzere sahip olacaklardır. Ortaya çıkan işlerine, atama, görevden alma ve vakıflarıyla ilgili konularına, metropolit, piskopos, ruhban, papaz ve yardımcıları ile diğer Ermeni halkının miraslarına el koyabileceklerdir. Eskiden beri olduğu gibi Ermeni toplumu patriklerine , ellerinde olan kilise, manastır, mabet ve diğer kutsal yerlerine, kendilerine bağlı mezhepdaşları ve yamaklarına, başka toplumlardan hiç kimse karışmayacaktır. Kamame Kilisesinin ortasında bulunan türbe, Kudüs'ün dışında bulunan Meryem Ana mezarı, Hazret-i İsa'nın - duâ ve selam onun üzerine olsun- doğduğu Beytü'l-Lahm Mağarası, kuzey tarafındaki kapının anahtarı, Kudüs'ün içinde Kamame kapısında iki şamdan ve kandilleri, yaktıkları mum ve buhurları, Kamame içinde inançları üzere ateş ve mum çıkarıldığında kendilerine bağlı olan mezhepdaşlarının türbe içine girip çevresinde dolanmaları, kapı içinin alt ve üstünde iki pencere, içeride bulunan mabet ve kutsal yerleri, Su Kapısı, Kamame avlusunda bulunan Mar Yuhanna Kilisesi, dışarıda Mar Yakub Kilisesi yakınındaki Habsü'l- Mesih ve diğer manastırları, mezarlıkları ve mezarları, Beytü'l-Lahm mağarası yakınında bulunan odaları ve misafir evleri, bağ, bahçe ve zeytinlikleri ve sözü edilen bütün kilise, manastır, mabet ve kutsal yerleri, kendilerine bağlı mezhepdaşları ve diğer emlak ve eskiden beri sahip oldukları şeyler, belirtildiği üzere Ermeni toplumu ve patrikleri elinde ve tasarrufunda olacaktır. Kiliseleri ve kutsal yerleri ziyarete gelen Ermeni toplumu "Zemzem" denilen su yerine, panayırlarına ve diğer mabet ve kutsal yerlere vardıklarında, devletin yönetim görevlilerinden ve başkalarından hiç kimse karışmayacak ve rahatsız etmeyecektir. Bugünden sonra, ayrıntılarıyla anlatıldığı üzere verilen nişân-ı hümayûn gereğince hareket edilip, başka toplumlardan hiç kimseyi karıştırmayıp, bu konuda çocuklarımdan, vezir-i azâmlardan, sulehâ-i kiramdan, kadılardan, beylerbeyi, sancakbeyi, mîrmîrân ve voyvodaları, beytü'l-mal ve kassâm görevlileri subaşılardan, zaimler, timar sahipleri, mübaşirler, âmiller, iş erleri, mal sahipleri ve diğer kapım kullarından ve başkalarından özet olarak, küçük ve büyükten, yaratılmış hiçbir fertten, ne olursa olsun her ne suretle olursa olsun, her ne sebeple olursa olsun, karışmayacak, rahatsız etmeyecek, değiştirmeyecek ve bozmayacaktır. Her kim karışır, rahatsız eder, değiştirir ve bozarsa, hükümdarların yardımcısı olan Allah'ın katında suçlular takımından sayılırlar. Şöyle bilinsin; hazineler açan hükümlümü, âlemi süsleyen ak tuğra ile parlak ve bezenmiş görenler, kutlu anlamını doğru ve anlatmak istediğimizi onaylamış bilip, şerefli tuğrama güvensinler. 9 Kasım 1517".

III. Sonuç

1- Metinden açıkça anlaşıldığı gibi gerek kutsal yerler hususunda ve gerekse inanç ve ibadet konularında daha önce İslam yönetimlerince tanınan pek çok hak⁴⁷, Yavuz Sultan Selim tarafından da aynen kabul edilip, bu haklar bizzat padişah tarafından güvenceye alınmıştır.

2- Ermeni Kilisesi ile mezhepdeş olan Habeş, Kıptî ve Süryani toplumlarının dini sorumlulukları da Ermeni Kilisesine verilmiştir. Yavuz Sultan Selim'in bundaki amacı, başkentte bulunan Ermeni Patrikanesi kanalıyla, buradaki tüm cemaatleri kontrol altında tutmak istemesinden kaynaklanmış olmalıdır.

3- Tanınan haklar sadece Kudüs için geçerli olmayıp, Kudüs'ün dışında bulunan kilise, manastır ve diğer kutsal yerler ile buralardaki Habeş, Kıptî ve Süryaniler için de geçerlidir.

4- Yalnız kutsal mekanlar ve kiliseler güvenceye alınmakla yetinilmeyip buralara gelir sağlayan bağ, bahçe, zeytinlik ve evler de yine Ermenilerin tasarrufuna bırakılmıştır.

5- Dinlerince kutsal kabul ettikleri mekanları ziyaretleri de güvenceye alınmış olup hiç kimsenin onlara karışmamaları da istenmiştir.

6- Başka toplumlardan hiç kimsenin Ermenilere karışmayacağı güvence altına alındığı gibi hiçbir yöneticinin ve hatta hanedan üyesinin bile verilen bu hakları değiştiremeyeceği ve bozmayacağı güvencesi de verilmiştir. Buna yeltenenlerin Allah katında suçlu sayılması da istenmiştir.

Osmanlı İmparatorluğunda, Müslümanlar arasında Ermenilere özel bir yer verilmesi bu olaydan yaklaşık altmış yıl öncesine dayanır. Fatih Sultan Mehmet'in, İslam Hukukunda yeni bir kilise yapılması kesinlikle yasaklanmışken, hatta onarımı bile pek çok kayıt ve şartlara bağlanmışken, yeni bir Ermeni Patrikhanesi kururması,bağımsız bir araştırma konusu olabilecek kadar önemlidir Fatih'in bu girişimini, Yavuz'un Kudüs Ermenilerine vermiş olduğu bu ayrıcalıklar izlemiştir. Hatta, kutsal yerler dışındaki konularda, Fatih'in İstanbul Ermeni Patrikhanesine verdiği (metni bugün elde bulunmayan) hak ve imtiyazlar,Yavuz tarafından Kudüs Ermeni Patrikhanesine de verilmiştir denilebilir. Yavuz'un Kudüs'e girişi, gayr-i müslim halka bahşettiği bu imtiyazlar ile, Haçlıların 1099'da Kudüs'e girişleri ile Müslüman ve Yahudi halkın tümünü kılıçtan geçirmeleri; Müslümanlara ait kutsal mekanları tahrip, hatta bir kısmını helâ yapmaları mukayese edilirse, iki kültür arasındaki insani değerler daha iyi anlaşılır⁴⁸. Yavuz Sultan Selim'in bu fermanından sonra, kendisinden sonra gelen Osmanlı Padişahları, her ihtiyaç duyulduğunda Kudüs ve Gayr-ı Müslim halk için

⁴⁷ Hz. Ömer ve Selahaddin Eyyubi tarafından tanınan haklar.

⁴⁸ Bu konuda 1523'de Rabbî Elijah Capsali'nin yazdıkları için bkz; Aryeh Shmvelevitz, **The Jews of the Ottoman Empire in the Late Fifteenth and the Sixteenth Centuries**, Leiden E.J. Brill 1984, 31.

yeni fermanlar göndermişlerdir. Bu fermanların ortak özelliği; Yavuz'un neşrettiği fermanın daha detaylı ve daha genişçe haklar vazetmeleridir⁴⁹.

Ek 1

"Bi-hamdi'l-lahi tealâ ve resûlihi Kuds-i şerif-i beytu'l-laha gelip mâh-ı Saferü'l-hayrin yirmi beşinci günü feth-i bâb olup, Ermeni taifesine patrik olan Serkis nâm râhip cümle ruhbâniyle ma'an reâyâ ve berâyâ gelip atâ ve in'amımdan rica ve temennâ kılmışlardır. Kadîmden meşrût olup uhdelerinde olan kilise ve manastır ve sair ziyaretleri ve içeride ve taşrada vâki kilise ve mabedhaneleri, kadîmden zapt ve tasarruf edegeldikleri minvâl üzere Ermeni taifesine patrik olanlar zapt ve tasarruf eyleyeler ve hazret-i Ömer, radiye Allahu tealâ anhu, hazretlerinden olan ahitnâme-i hümayûn ve merhûm melik Selahaddin zamanından beri verilen evâmir-i şerifeler mucibince zapt ve tasarruflarında olan Kamame ve Beytü'l-Lahm-i mağara ve şimal tarafındaki kapı ve kilise-i kübrâları Mar Yakub ve Deyr-i Zeytûn ve Habsü'l-Mesih ve Nablus ve keniselerine tabi hem-milletleri olan Habeş ve Kıptî ve Süryani milletleri, Mar Yakub kiliselerinde mütemekkin olan Ermeni patrikleri tarafından zapt ve tasarruf olunup aher milletten min ba'd bir ferde müdahale ettirilmemek bâbında bu nişân-ı hümayûnu verdim ve buyurdum ki mucibince amel olunup zikr olunan kilise-i kübrâları Mar Yakub'da mütemekkin olan Ermeni patrikleri, içeride ve taşrada vâki olan kiliseleri ve manastırları ve sair ziyaretgâhları ve kendilere tabi hem-milletleri ve yamakları Habeş ve Kıptî ve Süryani milletleri âyinleri üzere zapt ve tasarruf eyleye. Vâki olan umûrlarına, azl ve nasb ve sair vakıflarına müteallik hususlarına, metropolit ve piskopos ve ruhban ve papaz ve yamaklarına ve sair Ermeni taifesinin metrûkâtların ahz ve kabz edip mâ-takaddemden beri Ermeni taifesi patriklerine, zapt ve tasarruflarında olan kilise ve manastır ve mabed ve sair ziyaretlerine ve kendilere tabi hem-milletlerine ve yamaklarına aher milletten min ba'd bir ferd müdahale eylemeyip ve Kamame ortasında vâki olan türbesi ve Kuds-i Şerif taşrasında Meryem Ana makrabesi ve hazret-i İsa aleyhi's-selâtu ve'sselâm, doğduğu Beytü'l-Lahm-i Mağara ve şimal tarafında olan kapı miftahı ve içeride Kamame kapısında iki şamdan ve kanâdilleri ve türbe kapısında ve içerisinde olan kandilleri ve yaktıkları şem' ve buhurları ve Kamame içinde âyinleri üzere na'r ve şem' zuhurunda kendilere tabi olan hem-milletleri, türbe dahiline girip ve havalisinde devr etmeleri ve kapı içerisinde zir ve bâlâsı ve iki penceresi ve içeride olan mabed ve ziyaretleri ve Su Kapısı ve Kamame avlusunda vâki Mar Yuhanna kenisesi ve taşrasında Mar Yakub kurbünde vâki Habsü'l-Mesih ve sair manastırları ve makberelikleri ve medfenleri ve Beytü'l-Lahm-i Mağara kurbünde olan odaları ve misafirhaneleri ve bağ ve bahçe ve zeytinlikleri ve bi'l-cümle zikr olunan kenise ve manastır ve mabed ve ziyaretgâhları ve kendilere tabi hem-milletleri ve sair emlâk ve tevâbi-i kadîmeleri tayin olunduğu üzere Ermeni taifesi ve patrikleri zapt ve tasarruf

⁴⁹ Bu konuda geniş bilgi için bkz; Metin Kunt, **Sancaktan Eyalet 1550-1650 Arasında Osmanlı Ümerası ve İl İdaresi**, İstanbul 1978, 125; Ayrıca bkz; Mustafa Nuri Paşa, **Netayicü'l Vukuat, Kurumları ve Örgütleri ile Osmanlı Tarihi I-II**, (Neşr: N. Çağatay), Ankara 1989, 141.

eyleyip, keniselerine ve ziyarete gelen Ermeni taifesi Zemzem tabir (olunur) su üzerine ve panayırlarına ve sair mabed ve ziyaretlerine vardıklarında ehl-i örf taifesinden ve aherden min ba'd (bir) ferd dahl ve taarruz eylemeyip, ba'del-yevm veçh-i meşruh üzere verilen nişân-ı hümayûn-ı saadet-i makrûn mucibince amel olunup aher milelden bir ferdi müdahale etdirmeyip, ol bâbda evlâd ve emcâdımdan yahud vüzerâ-i izâmımdan ve sulehâ-i kirâmdan ve kadılardan ve beylerbeyi ve sancak (beyi) ve mîr-i mîran ve voyvodaları ve beytü'l-mal ve kassâm ademleri ve sübaşılar ve zuema ve erbâb-ı timar ve mübaşirîn ve ummâl ve iş-erleri ve mutasarrıfîn-i emvâl ve sair kapım kullarından ve gayriden muhâssalan vazî' ve refî' ve kübrâdan hiç ferd-i efrâd âferîdeden, kâinen men-kâne, veçhen mine'l-vücûh ve sebeben mine'l-esbâb dahl ve taarruz kılmayıb tebdîl ve tağyîr eylemeyeler. Her kim dahl ve taarruz edip, tebdîl ve tağyîr eder ise, inde'l-lahü'l'-melikü'l'-mu'în, zümre-i mücrimîn ve âdâd etmişden ma'dûd olalar. Şöyle bileler, hükm-i künûz-keşâ tuğra-i garrâ-i âlem-ârâ ile mücellâ ve müzeyyen görenler mazmûn-ı meymûnda muhakkak ve fetvâ-i hümayûna musaddak, alâmet-i şerife itimâd kılalar. Fî 24 L (Şevvâl) sene 923 (9 Kasım 1517)".

KAYNAKÇA

- ARNOLD, T. W. ; **İntişar-ı İslam Tarihi**, (çev. Hasan Gündüzler), 2. Baskı, Ankara 1982.
ATAÖV, Türkkaya ; **Kudüs ve Devletler Hukuku**, Ankara 1981.
BLYTH, Estelle; **Jerusalem and the Crusades**, London, tarihsiz.
COHEN, Mark R. **The Jews Under Islam: From the Rise of Islam to Sabhatai Zevi**, Princeton Üniv. Press 1981.
ÇELEBİ, Ahmet ; **Mukayeseli Dinler Açısından Yahudilik**, (çev. A. M. Büyükcınar- F. Harman), İstanbul 1978.
DANIŞMEND, İsmail Hami ; **İzahlı İslam Tarihi Kronolojisi**, İstanbul 1960.
EBU'L-ALA EL-MEVDUDİ, **Tefhimü'l-Kur'an III**, (terc. Kurul), 2. Baskı, İstanbul 1991.
EBU'L-MUZAFFER YUSUF B. KIZOĞLU SIBT B. EL-CEVZİ; **Mir'atü'z-Zaman Fi Tarihi'l-Âyân**, (Neş. Ali Sevim), Ankara 1968.
ERCAN, Yavuz ; **Kudüs Ermeni Patrikhanesi**, TTK. Basımevi, Ankara 1988.
EŞİYA, (Kitab-ı Mukaddes)
EZRA, (Kitab-ı Mukaddes)
FERİDUN BEY, **Münşeatü's-Selâtin I**, İstanbul 1274
GÜNALTAŞ, M. Şemseddin ; **Yakın Şark III. Suriye ve Filistin**, TTK Basımevi 2. Baskı, Ankara 1987.
HAKİMLER (Kitab-ı Mukaddes),
HAMMER, Baron Joseph Von; **Büyük Osmanlı Tarihi III**, (çev. M. Atabey), İstanbul 1989.
HEYET ; **Doğuştan Günümüze Büyük İslam Tarihi**, İstanbul 1986.
----- ; **Kudüs (Tarihi Belge)**, (çev. Acar Tanlak), İslam Konferansı Teşkilatı Kudüs Komitesi, Ankara 1988.
HİTTİ, Filip ; **Surya ve Lübnan ve Filistin**, (Arapça'ya çev. Corc Haddad-A. Rafik), Beyrut 1958.
HOCA SADETTİN EFENDİ, **Tacü't-Tevarih IV**, (Çev: Parmaksızoğlu), İstanbul.
İBNÜ'L-ESİR ; **El-Kamil Fittarih** (Çev. M. Beşir Eryarsoy), İstanbul 1985.
JAMES, O. E. ; **Jerusalem: A History**, London 1967.
KİTAPÇI, Zekeriya ; **Yeni İslam Tarihi ve Türkistan**, 2. Baskı, İstanbul 1991.
KUDÜS (TARİHİ BELGE) Terc: Acar Tanlak (Yay. İslam Konferansı Teşkilatı Kudüs Komitesi), Ankara 1988.
KUNT, Metin ; **Sancaktan Eyalete 1550-1650 Arasında Osmanlı Ümerası ve İl İdaresi**, İstanbul 1978.

- KUR'AN-I KERİM
KRALLAR I VE II, (Kitab-ı Mukaddes)
LEARSI, Rufus ; **İsrail : A History of The Jewis People**, Cleveland and New York 1949.
LEWIS, Bernard ; **Tarihte Araplar** (çev. H. Dursun Yıldız), İstanbul 1979.
MANSEL, Arif Müfit ; **Ege ve Yunan Tarihi**, Ankara 1984.
MUSTAFA NURİ PAŞA, **Netayicü'l-Vukuat, Kurumları ve Örgütleriyle Osmanlı Tarihi I-II**, (Nşr. N. Çağatay), Ankara 1989.
OSTROGORSKY, George **Bizans Devleti Tarihi**, (çev. Fikret Işıltan) TTK Basımevi, Ankara 1981.
ÖZER, Y. Ziya ; **Samiler-Turaniler**, İstanbul 1934.
RAPPOPORT, A. S.; **Histoire de la Palestine**, Paris 1932.
SACHAR, Abram Leon ; "*Jewis History and Society*", **The Encyclapedia Americana International Edition XVI**.
SAMUEL I VE II, (Kitab-ı Mukaddes)
SEVİM, Ali ; **Suriye ve Filistin Selçukluları Tarihi**, T.T.K. Basımevi, Ankara 1989.
SHAW, Stanford J. **The Jevs of the Ottoman Empire and the Turkish Republic**, New York 1991.
SOLAKZÂDE TARİHİ II, (Haz: V. Çubuk), Ankara 1989.
ŞEMSETTİN SAMİ ; **Kamus'ul- Alam**, İstanbul 1316.
ŞİBLİ NUMANİ ; **Bütün Yönleriyle Hz. Ömer ve Devlet İdaresi** (çev. T. Yaşar Alp) İstanbul 1986.
TAKİYYÜDİN EBU'L-ABBAS AHMED MAKRİZÎ; **Kitabü's-Sûluk**, Kahire 1956.
TANSEL, Selahattin ; **Yavuz Sultan Selim**, Ankara 1969.
-----; "*Fetihnâme-i Diyâr-ı Arab*", **Tarih Vesikaları Dergisi XVII**, İstanbul 1958.
TARİHLER II, (Kitab-ı Mukaddes)
TEKVİN, (Kitab-ı Mukaddes)
URFALI MATEOS VEKÂYİ-NAMESİ VE PAPAZ GRİGOR'UN ZEYLİ (Çev: H.D. Andreasyon), TTK Basımevi, 2. Baskı, Ankara 1987.
UZUNÇARŞILI, İ.H. **Osmanlı Tarihi II**, Ankara 1988.
YEREMYA, (Kitab-ı Mukaddes)
YEŞU, (Kitab-ı Mukaddes)